

LIBURVAK

IBON SARASOLA, *Euskal Literaturaren Historia*. Lur Editoriala. Donostia, 1971.

Liburu honen kritika aski luzea argitaratu nuen «Anaitasuna» aldizkariaren 216 eta 217 zenbakietan (1971ko abuztuaren 15 eta 30ekoak). Orduan esandakoetatik ezer gutti izango nuke aldatzekorik. Baina argitu beharra dut, literatura kritiketatik nahiko urruti dabilzaten zenbaitek uste izan zutela I. Sarasolaren obrari egurra eman nahirik edo idatzi nuela. Nere gogoia oso urruti egoan holako asmoetatik; neronen eritzi eta ikusmoldeak hain gordin agertzen banituen, adiarazpen zintzoak hala eskatzen zidalako izan zen.

Baina, esanak esan, I. Sarasolaren *Euskal Literaturaren Historia* oso liburu importantea zaigula gure literaturaren mugimenduen gorabeherak ezagutzeko, eta, batez ere, literaturaren ekintza bera garai bakoitzeko gizarte-ekonomien zer ikusiaz gin den lehen saioa.

Ibonek, beste literaturak aztertu diren gisa, gurea ere ekonomiazko egoeren araberez egin du bere lana. Lehena izateak berakin zituena harrizkoak bere gain hartu ditu egileak, baina guk ikastekorik aski izango dugu liburu horretan eta lanak aztertzeko metodologiaren aldetikoak ere ez gutti.

Egia esan, gure literaturaz era hortan lan sakon bat, hutsik gabekoa behinik-behin, egin ahal izateko, lehendabizi ekonomiaren historia on baten premia dugu; zeren, etxekoek eta kanpokoek egin dituzten saiaerak (orain artekoak) oso urruti daude historiako errealtateetatik. Historia bera behar bezala ez ezagutzeagatik, zabalkunderako eginak diren liburu jeneraletatik aparte, sortu digu lan askoren oinharri sendorik eza.

Historiako hutsune horren adigarri idatzi nuen «Anaitasuna» bertan 219 zenbakian (1971-9-30), lehengo kritikaren jarraipenez. Hartikulu hortan, XVIII. mendeari buruz ari nintzen, baina XVI. mendea oraindik nabarmenago azatzen zaigu, Bizkai-Gipuzkoetan, ekonomiaren aldetiko aberastasun handietan.

Gainerakoan, gizarte-literatura aburuak, Patri Urkizuren *Literatura eta kritika* izeneko liburuan oinharrituak ditu nonbait. Hala dirudi. Eta liburu horren hutsik handiena, ez dakigu zergatik, gaurko eritzietaraino ez jarraitzean datza. Sozio-ekonomia bere soiltasunean begiratzetik, ekologia zientzia gizarteari aspalditik erantsia ez balego bezala. P. Urkizu, Lukács eta Sartre-ra arte heltzen zen, baina ordurako Northrop Frye-ren aburuak ere aski ezagunak ziren. Horregatik, azken lotura gabe, atzeraegi gelditzen zen Urkizuren liburua, argitaratu zen garai bertan.

Gauzak ondo egitea beti da nekeza. Hala ere, emaitza onik badakarki Ibonen liburuak.

J. S. M.

MITXELENAREN lan hautatuak. Idazlanen aukera, oharrak, iruzkinak, Patxi Altunak eginak. Eraskina liburu honi Mitxelenak berak ezarria. Etor. Bilbao, 1972.

Mitxelenaren lan hautatuak izeneko bilduma hau, azken orduan egileak liburu honi ipini dion eraskina ezik, aldizkarietan argitaratu-

tutako Inaak dira, eta batez ere EGAN aldizkari honetan argitaratuak. Sakabanaturik zituen artikulua, txosten, kritika eta abar, liburu batean bildurik jartzean, Patxi Altunari esker, begien aurrean jartzen digu gure egunhotan euskal literaturan asma ditekian liburuak abe-ratsena. Euskara ikasteko ez-ezik, tradizio eta egungo kultura gai ezaugarrien bilduma aspergaitza da. Gainera, bere hizkuntzaren az-terketa jakingarri bat egiten dio Altunak liburuaren lehen parteari.

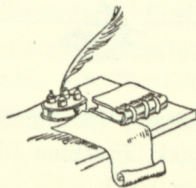
Ez gara hemen sartuko aburu zehatzik ematera, zenbait aldizka-ritan zenbait idazlek emanak dituzte, nik eman nezazkean baino ho-beak. Irakurri ditugun aipagarrien arteko aipagarrienetako bat La-rresorok «Zeruko Argia»ren 484 zenbakian (1972ko ekainaren 11koa) izango da noski.

Honela zatitzen dira liburuaren parteak: Orri azpiko oharrez hornituriko idazlanak (P. Altunaren oharrez), txostenak, elkar hiz-ketak, gure klasikoak, saioak, hil ondokoak, hitzaurreak, filmak, eta liburuen iritziak.

Liburu honek, egilearen jakituria bere zabalera eta sakonera gu-zian adiarazten digu, aparteko nabarmentasunez agerrarazi ere. Bere emaitza aberatsak, batez ere egungo pentsaeraren mundutik begira-tuaz, euskal literatura mailaz gora darama.

Altunaren hitzaurre labur bat du 404 orrialde dituen liburu mar-dul honek.

J. S. M.

Onaindia-ren Euskal Literatura Liburu

XX-garren mendeko idazleak azaltzen ditu ONAINDIA-k, II-garren liburu hortan, Bizkaikotik asirik eta Lapurdi, BaxeNabarre, Ziberk, Gipuzkoa eta Nafarroa aipatuz, bai eta Araba ere. Bizkaian aipagarriena, MOGEL da lehenbizikoa; *Juan-Antonio* idazle nagusia, bere illoba *Jose* (hala argiago izena *Juan-Jose* baiño, *Juan-Antonio* izenarekin ez nahastekatze) eta *Bizenta* baino bi maila goragoa segurki, idazle gisa, bai eta adimenaren aldetik. Eztugu uste, beraz, *irurok berdin aberats* izan zirela, autoreak dion bezala.

Juan-Antonio, jende letradun eta argiekin *gurutzatu* zen, *Humboldt*, *Vargas Ponce*, *Astarloa* eta beste. Medikuen familiakoa zen, Eibarren jaioa, bertako sendakinaren semea; gero, Deba eta Markinara aldatuak, azken iri huntan pasatu zituen bere urte geienak.

Baina, bere adimen-dohai guztiez lagundurik, PERU ABARKA nobela idatzi zuen; eta hala gelditu da, gure literatur guztian idatzi den liburu ederrenetarikoa bat; ez bakarrik izkuntza biziaren alde-tik, bi giza-eredu edo *tipo* pintatu zituelakotz baizik. Euskalherrian bizi-bizirik dauzkagun bi ikusmolde eta izpiritu moeta azaltzen dira; bata, *Peru* baserritarra, euskaldun garbia, prestua eta elizkoia, euskera errotik dakiena; bestea *Maisu Joan* barberoa, euskera zirti-zarta, nola nai erabiltzen duena, umoretsua, izpiritu zabalekoa, azolagabe eta jostetak eta mahai ona maite dituen.

Irakurle jendeak, Peru-ren aldera botatzen oi du begia, prestutasunaren karietara, baina uste dut autoreak maiteki azaltzen dituela Maisu Joanen barrabaskeriak, eta begikoagoa egiten duela, bera lotsagabekerien artean, Peru zintzo eta zuhurra baino; nik beintzat hala uste. Gero ere MOGEL-ek euskaraz baditu, latin-autoreetatik itzulitako zatiak, *Quinto Curcio*, *Salustio*, *Tito Livio* eta *Ciceron*-etik batik bat.

CONFESIO eta COMUNIOCO izena duen liburuak bezalako elizako liburu jatorrak baditu, bai eta erdaraz... *Cartas y documentos sobre la lengua Vascongada... La Historia y la Geografía de España...* deituak. Baina aberatsena eta ernagarriena PERU ABARCA da, euskaldunen oitura, atsotitz, kanta; eta lantegi eta oletako tresnen izenak dakartziena. Mogeltarrek Alfaro-n zuten jatorria, bai eta iudu odol tanta batzu baomen ziren Mogel-en famelian.

Beste idazle bat, Frai BARTOLOME de Markinak, idazle bezala liburu atsegin bat utzi digu, EUSKALERRIETACO OLGETA eta DANTZAK; bertan, jai, dantzen eta gazteen billera bihurriak astintzen ditu, naiko gatzarekin, eta bidenabar, ahoan bilorik gabe, orduko oitura atrebituak azaltzen dizkigu txairoki.

Beste idazle jator bat ere aipatzen du liburuak, Bonifazio LATXA, Ubidekoa, jostirudi edo komedia farregarri baten egillea; *TODOS ERRIBATECOS* izena duenak, Arratia-ko gazte alai eta burrunbatsuen arteko elkarizketa eta amodio-kontuak dakartzi. Ezdu euskerak kanpora bere burua aterako eta ez altxatuko, halako komedia jostagarria jokatzeko milizkeriak badabilta antzerki Taldeak. Erdaratiko eleak sartuarren, gaia umorez erabiltzen, gizona da LATXA.

* * *

Lapurdi, Nafar eta Ziberokoen artean, ETXAHUN sartu du biltzaleak arrazoinekin; bizitza erdiragarria eraman zuen ziborotarrak, etxekoen-gandik persegitua, emaztiak tronpatua eta presondegian 5 urtez usteltzen egona, etxekoen erruz. Hunek bertsoetan, bere zorigaitzak kondatzen ditu, eraberik batere gabe, eta bere etsaiari, apezak ere barkatu gabe, olerki minkor eta ausartak kantatu zien.

Idazleen artean Francisque MICHEL aipatzen du, baina hau etzen euskal izkiriazaile izan, kanten eta obren biltzailea baizik. *POESIES POPULAIRES* deitzen den bere sail bat, erdaraz guk argitaratu genuen, euskara ere xuxen ezarriz, *POESIAS populares de los Vascos* izenburuarekin.

CHAHO, ziberotar idazle famatu bat izan zen, Zumalakarregiren aldera pasatua (hura agnostikoa zen) eta beraren omenez liburu romantiko bat idatzi zuena, *VOYAGE en NAVARRE pendant l'insurrection des Basques* (1836) deitua: euskal kantak ere bildu zituen,

eta besten artean *Biarritz* liburua utzi digu, euskal oiturez eta berriez betea.

* * *

Bruno ECHENIQUE idazlea, lapurtarren artean sartzen du Onaindiak, bainan nafarra izan zen, Urdazubikoa, Elizondon bizi-tua. Prinzipe Bonaparterendako franko idatzi zuen, eta harek asko estimatu, Echenique-k itzulpenak xuxen egiten ziozkalako, fantasia-rik batere gabe; gizon letraduna zen eta ikasia.

BONAPARTE bera ere sartzen du autoreak, euskal liburuxka eta itzulpen asko eginarazi bai zituen, diruketa aundiak xahutuz horretarako. Hala ere, euskaldunak eskerrotx agertu dira beti, izkuntzari jakintsua izan zenaren alde, bihotzez *euskalduna* zela aitortu arren bere izkribuetan. Zer ttipikeria!

Franzisko LAPITZE ere sail hortan sartu du, baina Arizkun-Baztangoa da idazle aundi hori sortzez, bere aitzinaldeko aitona eta arrebak bezala. *Bi saindu eskualdunen bizia* liburua idatzi zuen, euskara eder eta atsegin batez moldatua, nobela bat iduri. Xabier eta Inazioren biografia hori, literatur eredu bezala gelditu da, historia aldetik noizpait irristatzen bada ere.

DUVOISIN kapitaina ere aipatzen du, BIBLIA osoa euskeratu (ederki) zuelako Bonaparteren bizkar; *Laborantzako liburua*, Euskara-frantzes *Iztegia* eta beste euskal izkribu parrasta baten artean.

Larralde, David eta *Guilbeau*, olerkari onak izan ziren (irtiak medikuak) eta *Elissamburu* saratarra, grenadieren kapitaina, euskal olerkari guztien arteko oberenetarik bat izan zena, aipaturik daude; *Nere etxea —Maria— Lehen eta orai* diralakoen egillea, azken aipatua.

Gipuzkoarren artean, J. Batista AGIRRE, giputz-euskeraz izan den idazlerik lorde-nena eta garbiena; *Echagaray, Iturriaga*, bai eta Gaspar JAUREGUI —*Arzaia*— deitu gudulari famatua, Frantzes-tean *Espoz y Mina*-ren meneko egon arren, euskerazalea ere izan zen, eta izpirituz liberala. Kristina erreginari, «*Don Gaspar de JAU-REGUIC bere anai euskaldunei zortzicoetan*», 12 bertuko poema bat dedikatu zion.

Arabarren artean —Jose Paulo ULIBARRI— aipatuko dugu, II-garren liburu hortatik, aitzindari bat izan zelako— *Gabon kantak— Egunariak*— 1815 urterako idatzirik, bai eta GUTUN LIBURUA

bereziki, jende sonatuen eskal kartak ekartzen dituen; bai eta bere emazte Mari Papatxori, amodiozko lerro gordin eta ausartak.

Nafarren artean, LIZARRAGA Elkanokoaren *URTECO IGANDE GUZTIETARACO*, 1846 urteko liburua aipatzen du Onaindiak, baina Lizarragaren euskaratik guti da hor, Donostiako argitarazai-leak, giputz-aldaketa asko sartu dituelako. Bere euskara mamitsua iastatzeko, haren 10 eskuzkribu lodien orrialdetan sartu behar da bat, imprimatu gabe daudelako.

Luzaideko BORDDEL olerkaria aipatu behar da, hainbeste gergen koblak utzi bai zituen; Donostian, 1823 urtean preso pasatutako izigarrikerienak; *Karlisten kantiak* izenekoak, bera liberalen aldekoa izan zelako.

MENDIGACHA Bidankozekoak, 35 uskal karta pitxiak utzi dizkigu; Bonaparten eta Azkueren lankidea izan zen.

* * *

Duela zenbait ilabete Literatur honen lehen Tomoa agertu zen; huntan Erdi-Aroko kobla zaharrak sartzen dira, eta XVI-XVII-XVIII garren mendetako autoreak.

XVI g. mendean, DECHEPARE (forma hau *Etxepare* baino eza-gunago da, eta hala ezta deitura huntako beste bi idazleekin nahas-tekatzen), ETCHEGARAY, Pastural baten egile garaztarra, eta SANCHE de ELSO nafarra aipatzen ditu. Azken hau, euskara-erdarazko Dotrina baten egilea izan zen, baina ezta liburuxka hau batere eza-gun.

Pedro de MADARIAGA izkiriazale bizkaitarraren itzak, euskera laudatzen, diren bezala obe erdaraz, indar geiago dutelako. QUEVEDO-ren 17 lerroak ere (Visita de los chistes) lerdengo gelditu izango ziran itzulikatu gabe; inglesekin eta alemanekin ere, arrotzen aipamenak, hauen izkuntza berean uzten dituzten bezala.

XVII g. mendeko AXULAR aldia, nasaiki aipatzen du ONAINDIAK, behar den bezala. Ioan de BERRIAYN nafar euskal idazlearen berri geiago badira; *Nuevos documentos para el estudio del Vasconce navarro-meridional*, Iruñeko IV gn. SYMPOSIUM delako nere artikuloan agertuak; bai eta FONTES LING. VASCONUM 2 g. numeroan.

Bidasoko Iparraldean Ioanes ETCHEBERRI, Pierre DURTE, CHURIO, HARANEDER... irakurtzen al ditugu I Tomo hortan;

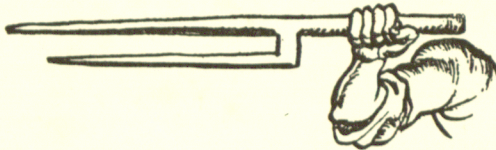
eta nafarren artean, MIKELESTORENA eta ELIZALDE, APECEN-
DACO Dotrina christiana-ren egilea (ez ELEIZALDE).

Bi Tomo horietan, ONAINDIAK giputz-euskera erabiltzen du
(bera bizkaitarra izanik eta batasun aldera indar bat eginez), baina
oraingo batzuek egiten duten baino aise ulerterrezago.

Izkuntza garbia eta jatorra du, baino ez garbizale. Texto zaharrak
leialki kopiatzen ditu, itzen aldaketarik gabe. Arrotzizen eta tituloak
zehatz aski ematen ditu, bere ortografia propioan. Huts batzu haatik,
uste gabe itzuri dira; ...Francisque MIXEL (MICHEL), TXIKAGO
(CHICAGO), FELIPE UGARTEETAKO nausia (...FILIPIN-ISLAK
adiarazteko), eta halako. Bai eta euskal izen zenbait ere; AMIKU-
TZE-GARATZI (-Z- txoila behar zelarik).

Baina horiek ttipikeriak dira; eta aditzera eman nai dugu, obran
aipatu Autoreen ugaritasun eta zehaztasuna. Izketaren aldetik ere, Li-
buru guztiz atsegin eta ulerterrez bat dela. Irakurle asko izanen duela
espero dugu.

A. IRIGARAY.

1973 URTEKO OSPATZEAK

Hor beste nonbait ere esana dudan bezala, urteburuak ospatzean, arrazoi berdintsuekin ere, batzuek beste batzuk baino suerte hobea izaten dute: norbait oroitu delako, inor oroitu ez delako, edo bitartekoren bat oroitza lokarri izan delako. Une politikoak ere bere aldia jokatzan du, noski. Eta mundu zabalean horrela delarik, gure txikia-go hontan ezinezkoa zen bestera izatea.

Aurten, euskal literaren inguan saiatu zirenei eskainitako oroimenak eta inongo oroitarik gabe ilunpean gelditu direnen izenak eta bere lanak gogorazi nahi ditugu.

PEDRO MIGEL URRUZUNO

Aurtengo urtarrilean ospatu ziren Elgoibarren, bere heriotzaren berrogetahamar urteburua zalako, P. M. Urruzunoren gorasarrezko jaialdiak. Urruzuno, euskal literaturan idazlerik humoretsuenetakoa zen eta bere garaiko aldizkariak alaitu zituen ipuiez eta iskirimiriz. Bere heriotza ondorean, *Ipuiak* izenezko bilduma bat argitaratu zen (1930) han-hemendik bildutako ipuiez eta bertsoz; baina gure adinekoei, eta gaurko gazteeri batez ere, idazle honen humore dohainak ezagutarazi dituen Auspoa Liburutegia izan da, bere lau bildumakin: *Euskalerritik zerura* (1961), *Ur-zale baten ipuinak* (1965), *Iru ziri* (1965) eta *Sasiletrau baten ziria, ta abar* (1973).

Astebetetz izan ziren Elgoibarren hitzaldi eta jaialdiak, eta asken egunez, urtarrilaren 28an, Euskaltzaindiaren batzar irekia zelebratu zen, hiru hitzaldi laburrekin. A. Arrue, A. Zavala eta J. Azpeitia izan ziren hizlari.

JOAN BATISTA GAMIZ

Gamiz arabarraren berrehungarren urtea ospatu da. Apirilaren 27an batzartu zen Euskaltzaindia Gasteizen eta J. Goikoetxea Maiza eta H. Knörr mintzatu ziren, bere bizitza, euskal idazle, olerkari eta erabili zuen hizkuntzaren alderdiak aztertuaz. Eta 29 an, Euskaltzaindikoak eta Arabako agintariak bildu ziren Sabando, bere jaioterrian, orit-harri bat jarri zen eta Joan Goikoetxea Maiza jaunak berebiziko hitzaldi polita egin zuen, euskaraz eta erdaraz.

Lehen ere, arabar idazle hau, Goikoetxea Maiza-gandik ezagutzen dugu gehien bat EGAN aldizkari honen 1968 alean (Vol. XXVII, 3/5 orr.) eman zituen gerrietatik.

EUSEBIO M.ª AZKUE BARRUNDIA

Eusebio M.ª Azkue zenak merezimendurik aski zuen *Parnasora-ko Bidea*-ren egilea zen aldetik (1896). Baina, egia esan, haren seme Resurrekzioni esker argitaratu zen olerki bilduna hura, egilearen heriotzetik hogeitahiru urte iragan eta gero. Izan ere, hiztegi, morfologia eta beste lan askoren egile, herri kanta, ipuin, jolas eta abarren biltzaila aipagarriaren aita izateak badu bere itzala; eta ahantzi ezinezkoa genuen. Eta, berriz ere Euskaltzaindia dugu bere oroitzura gure oroitzapenera dakarkiguna eta azaroaren 11an egiten dio Lekeition, heriotzako ehunurteburua ospatze gorasarrea. Lekeitiar euskaltzain jatorra mintzatu zen Eusebio Maria Azkue-ren bizitza eta idazlaneri buruz, bere hitzaldia euskaltzain sarrerakoa eginaz eta aspaldiko Juan Gorostiaga adiskidea ongi-etorria emanez.

LUIS ELEIZALDE

Merezimendu guttikoa ez bazen ere, nonbait ahantzia utzi dugu L. Eleizalde. Oker ez banago, bergaraar honen sortzea 1873.ean izan zen. Goimailako ikaskintzak egina zen, lehen Morfologia labur baten egilea (1913), eta beste zenbait gauzaren artean toki izenen bilduma jakingarri batena ere bai, eta Euskaltzaindiaren sortaileetako bat. Egia esan, Donostian, 1969.eko irailaren 21ean, Euskaltzaindiaren urre ezteiak ospatzeko egin ziren hitzaldietako bat beroni buruz izan zen, Luis Mitxelena hizlari zelarik (*Euskera*, XVI, 73/76 orrietan argitaratu zen hitzaldi haren laburpena).

J. B. Etxagaray donostiarraren jaiotzako berrehun urteak ere aurren betetzen dira (1773-1855). Haren kanta batek hau aitortzen digu:

*Festarik behar bada,
bego Donostia.
Betikoa du fama
ondo merezia.*

*Bestetan ez bezala
hemen gazteria
amaren sabeletik
dator ikasia.*

Baina donostiarrok ez digute yayotasun hori erakutsi; edo badi-rudi, hainbeste Eguberri kanta eta Ihauteri kantaren egileaz ahaztu-rik daudela. Haren nortasunaz jabetzeko «Auskoa» argitaldaria-tek atera zuen 35-36 zenbakia eskuratu beharra dugu. Ezaupide ahu ezta inorentzat damugarri izanen.

FR. JOSE KRUZ ETXEBERRIA

Azkenik, nire ustez guztietan ahantziena, Fr. José Kruz Etxeberria oihartzuarra da (1773-1853). Bera sortzearen berrehun urteak bete dira. Bere garaian, ez dakigu zergatik, Fr. Juan Mateo Zabala-k bere *Noticia de las obras bascongadas* bibliografia lanean sarrera emateko gogorik ez bazuen ere, guk ez genioke muxinik egingo. Etxeberriak, Salesko Frantziskoaren *Deboziozko bizitzarako sarrera* (1821) argitaratu zuen, eta beste zenbait elizliburu: *Kristau Dotriña Euskaraz* (1822), *Ongi bizitzeko ta ongi iltzeko laguntza* (1924), *Kempis-en Jesusen Imitazioa* (1829). Horietako batzuek zenbait argitaraldi eza-gutu zituzten (lehendabizikoak sei guttienez, aita Villasantek bere *Historia de la Literatura Vasca*-n dionez). Euskara arruntean idazten zuen, eta horregatik nonbait ez zuen beste batzuen hainako ospea izan; baina, hala ere, harrigarria da hain ahaztua izatea. Merezimendu guttiago dutenen izenean, herriz-herri hainbeste euskal jai anto-latu baita.

JUAN SAN MARTIN.